

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 228 - תשפ"ג

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בדין עירוב תבשילין

כמה יוסף איכא בשוקא

בגמ' בפסחים (סח ע"ב) איתא 'רב יוסף ביומא דעצרתא אמר, עבדי לי עגלא תלתא, אמר, אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא', ופירש"י 'אי לאו האי יומא (יום מתן תורה) שלמדתי תורה ונתרוממתי, הרי אנשים הרבה בשוק ששמן יוסף, ומה ביני לבינם'.

ויש להבין וכי מי שאינו לומד תורה חייב להיות כאותו יוסף הנמצא בשוק, וכי אין בעולם פרופסורים וחכמים הנבדלים מהמון העם למרות שאינם לומדים תורה?

אלא דבאמת צ"ב מדוע דוקא רב יוסף אמר את הדברים הללו ולא מצינו עוד תנאים ואמוראים שאמרו כן, והתשובה היא דרק רב יוסף יכל לומר כן כיון שרב יוסף חלש ושכח תלמודו כמו דאיתא בנדרים (מא ע"א), ותארו לכם פרופסור שחלה ושכח את כל הידע שלו באותו הרגע הוא כבר לא שוה מאומה אין שום הבדל בינו לבין שאר הבורים ופשוטי העם, אבל רב יוסף למרות ששכח תלמודו התורה גידלה ורוממה אותו כמו שפירש רש"י 'נתגדלתי ונתרוממתי', ובשונה משאר החוכמות התורה אינה רק ידע אלא היא הופכת את האדם למשהו אחר, איזה דיבור, איזה צניעות, איזה גדלות נפש, אמנם רב יוסף היה כבר בגדר 'שברי לוחות' אבל הוא לא חזר לשוק אלא נשאר רב יוסף הגדול והמרומם. (מדברי מורינו הרב שליט"א - בסניף לב לאחים ביד אליהו ת"א).

"כיצד מצות הנחת עירובי תבשילין נוטל בידו חתיכת פת שיש בה כביצה וכזית בשר מבושל או שאר דבר מבושל שיש בו כזית כדי שבפת זו יהא מותר לו לאפות מיר"ט לשבת ובתבשיל זה יהא מותר לו לבשל מיר"ט לשבת" (עי' שו"ע סי' תקכ"ז ס"א ושו"ע הגר"ז שם ס"ג).

ובסעיף ג' שם הוסיף שו"ע הגר"ז 'ואחר שנטל העירוב בידו חייב לברך אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות עירוב כמו שמברכין על שאר כל מצות חכמים', ומלשון 'שנטל העירוב בידו' משמע שצריך לאחוז את התבשיל בידו בשעת עשיית העירוב, וכן משמע מלשון השו"ע שכתב (שם ס"י וס"ב) 'המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר... וחוזר ונוטלו מיד הזוכה'.

אמנם יש שכתבו דהטעם שכתב השו"ע שצריך להחזיק בידו אי"ז משום מצות עירוב תבשילין אלא מחמת הברכה כפי שהמברך על פרי צריך להחזיקו בשעת הברכה, אלא דמדברי המ"ב (בס"ק ס"ג) מבואר שגם באופן שאינו מברך צריך להחזיקו בידו שכתב שם דאם נזכר קודם כניסת ליל יום טוב שלא אמר את נוסח 'בהדין' יחזור ויטול את העירוב בידו ויאמר נוסח 'בהדין' ולא יחזור ויברך שנית, ומבואר שאף באופן שאינו מברך צריך לאחוז את התבשיל בידו.

ועדיין יש להסתפק האם אחיזת התבשיל בידו היא רק לכתחילה או שהיא מעכבת בדיעבד, ויש להוכיח מדברי המ"ב (שם ס"ק ד) שהיא מעכבת בדיעבד שכתב

שם "אם בא להתפלל מנחה ונזכר של עשה עירוב תבשילין ואם יחזור לביתו לערב יאחר זמן מנחה, יתפלל מנחה ולענין עירוב יקנה קמחו לאחרים", ומהא שאינו יכול לערב בעודו בבית הכנסת על פת ותבשיל מסוימים שבביתו מוכח שאין די בקריאת שם עירוב אלא צריך לאחוז את התבשיל בידו בשעת עשיית העירוב וכמשמעות נוסח 'בהדין עירובא' שמשמע שאחוז בידו את העירוב בשעת האמירה, וכן הוכיח החיד"א מדין זה (שו"ת חיים שאל ח"א סי' כט).

ואולם להלכה כתבו הפוסקים דבשעת הדחק יכול לערב בבית הכנסת על פת ותבשיל שבביתו אך ללא ברכה (שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' ל"ו ושו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קכט אות ג).

האם האמירה מעכבת וכיצד א"כ נחשבת הברכה לעובר לעשייתן

ב – כתב השו"ע (תקנז ס"ק יב) 'מברך על מצות עירוב ואומר 'בדין יהא שרא לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת לנא ולפלוני ופלונני או לכל בני העיר הזאת', והוסיף הרמ"א (בסעיף כ) 'ואם הניח עירוב ולא הזכיר המלאכות בהדיא אלא אמר 'בדין יהא שרי לן למעבד כל צרכנא' הוי כמי שלא ערב כלל'.

אולם המ"ב (שם ס"ק סג) הביא בשם הט"ז שחולק על הרמ"א וס"ל שאי"ז אלא מצוה לכתחילה וז"ל 'ויש חולקין על עיקר דין זה וסבירא להו דהאמירה של 'בהדין' אינו רק למצוה לכתחילה אבל בדיעבד כיון שהניח התבשיל לשם עירוב אפילו לא אמר כלל נוסח של 'בהדין' אינו מעכב ומותר לסמוך עליו לעשות כל המלאכות מיום טוב לשבת'.

ובשו"ע הגר"ז בקונטרס אחרון (שם ס"ק ב) הקשה על דברי הט"ז שהאמירה אינה מעכבת דא"כ נמצא שאחרי שהניח וייחד את התבשיל לעירוב תבשילין כבר קיים המצוה והברכה שלאחר מיכן אינה עובר לעשייתן, ובשלמא לסוברים שהאמירה מעכבת מברך קודם האמירה ורק לאחר מיכן מקיים המצוה אבל לט"ז שהאמירה אינה מעכבת קשיא.

וכתב שם דכיון שמ"מ בדעתו לומר את נוסח 'בהדין' אף שאינו מעכב אין המצוה נגמרת עד שיאמר, ועוד תירץ דכיון שמ"מ מצוה מן המובחר לאומרו נחשב הדבר כעובר לעשייתן וכפי שכתב הבית יוסף (סי' תרנא) בשם הראשונים והובא במ"ב (שם ס"ק כו) דיכול לברך על הלולב לאחר הנטילה קודם הנענוע כיון שגם הנענוע הוא חלק מן המצוה.

וצ"ב הלא הברכה בלולב לאחר הנטילה קודם הנענועים היא רק בדיעבד שהרי אנו מברכים קודם הנטילה וכיצד זה פתרון לענין עירוב תבשילין, ואפשר דכיון שאין אפשרות אחרת שהרי ברגע שמחליט במחשבתו שהתבשיל יהיה לעירוב תבשילין כבר נתקיימה המצוה ולא ניתן לברך עובר לעשייתן אא"כ האמירה מעכבת על כן כל הברכה היא רק קודם מצוה מן המובחר של האמירה.

ועוד צ"ע שבביאור הלכה (שם ד"ה ומברך) דן באדם שמניח עירוב בשליחות והתבשיל הוא של המשלח האם יכול לברך עליו, וכתב בשם שו"ע הגר"ז שהדבר תלוי בזה דאם האמירה היא העיקר ומעכבת יכול השליח לברך אבל לסוברים שהאמירה אינה מעכבת אין השליח מברך כיון שאינו עושה מאומה.

וצ"ב דלסוברים שהאמירה אינה מעכבת ואין השליח מברך א"כ חובת הברכה מוטלת על בעה"ב ולתירוצו השני של הגר"ז אף בעה"ב לא יוכל לברך שהרי הברכה היא עובר לעשייתן רק מחמת מצוה מן המובחר של האמירה ובשליחות אין בעה"ב אומרו אלא השליח.

האם יש לדמות בין עירוב תבשילין לעירובי חצירות

והנה לגבי עירובי חצירות כתב המגן אברהם (סי' שסו סק"כ, הובא במ"ב שם ס"ק פא) שאם שכח ולא בירך בשעת ההנחה יכול לברך עד כניסת השבת, והטעם הוא כיון ששעת קניית העירוב היא בכניסת השבת ועל כן עדיין נחשב 'עובר לעשייתן', וא"כ לכאור' אף בעירוב תבשילין נימא כן שחל רק בכניסת החג ועד אז יחשב כעובר לעשייתן.

אלא דכתב בשו"ע הגר"ז שם דשונה הדבר לגבי עירוב תבשילין, דדוקא בעירובי חצרות יש ענין של 'קניה' שהוא קונה לכלל בני החצר ועל כן שייך לומר שאין הקנין חל אלא בכניסת השבת, אבל עירוב תבשילין הוא רק דבר המתיר את המלאכות שע"י ההכנה של תבשיל לשבת מערב החג ניתן להמשיך ולהכין גם בחג עצמו, וא"כ הדבר חל מיד בהכנת התבשיל ולא שייך לומר שעד כניסת החג נחשב עובר לעשייתו.

העירוב חל רק מתי שהוא נצרך

אולם עדיין יתכן שכיון שכל הענין הוא לבשל מיו"ט לשבת, שם 'עירוב תבשילין' חל רק מתי שהוא נצרך לכך בכניסת החג.

וראיה לדבר מדברי הביאור הלכה (ד"ה ומצוה) שמביא בשם ספר תוספות ירושלים שהסתפק באדם שעירב לעצמו ולאחמ"כ הגיעו אורחים האם יכול לערב גם בעדם באותו תבשיל שהרי עירוב אחד סגי למאה או שצריך תבשיל אחר כיון שכבר עירב באותו תבשיל.

ושורש הספק הוא בענין הנ"ל האם חל עליו שם עירוב תבשילין מיד וא"כ אינו יכול לערב פעם נוספת באותו תבשיל או שהעירוב חל רק בסמוך ליו"ט ועל כן יכול לערב גם על אנשים נוספים עד כניסת החג.

הכרעה מדברי המג"א

והנה כתב המג"א (בסי' שסו ס"ק כ) 'האר"י היה מערב ואמר הברכה ואח"כ היה מזכה לבני החצר ע"י אחר', והקשה ע"ז המג"א שהרי צריך לשתף עצמו עם כל החצר, ומה שייך לערב קודם לעצמו, וכתב המג"א וז"ל 'ואולי קאי על עירוב תבשילין, ומה שכתב לבני החצר לאו דוקא אלא רצה לומר לבני העיר'.

ושמענין להדיא הכרעה מדברי המג"א שבעירוב תבשילין יכול קודם לערב לעצמו ולאחמ"כ לערב לאחרים ומוכרע ספיקו של הביאור הלכה, והטעם לכך הוא כנ"ל כיון שהחלות של עירוב תבשילין חלה רק בכניסת החג, ועל כן אף ברכתו תחשב 'עובר לעשייתו' עד כניסת החג אף שהאמירה אינה מעכבת ומתורצת קושיית שו"ע הגר"ז, וכן מחמת כן כששולח שליח יכול בעה"ב לברך שהרי מצותו חלה רק בכניסת החג.

אמנם שמעתי מחכ"א דהטעם שלא הביא המ"ב את דברי המג"א הוא כיון שדברי המג"א הם חידוש בדברי האר"י שהרי כתב בלשונו 'לבני החצר' ומה שכתב המג"א לאו דוקא הוא דוחק גדול, וא"כ אין להוכיח מהא שהעירוב חל רק בכניסת החג, ועדיין קשה קושיית שו"ע הגר"ז כיצד ניתן לברך על עירוב תבשילין כיון שאינו עובר לעשייתו.

והנה בתירוץ ראשון כתב שו"ע הגר"ז דכיון שבדעתו לומר את נוסח 'בהדין' אף שאינו מעכב אין המצוה נגמרת עד שיאמר ודימה זאת להפרשת תרומה שהיא חלה במחשבה לבד אבל אילו היה בדעתו בשעת ההפרשה לקרות לה שם בפה אינה חלה עד שיקרא לה שם, ומ"מ כתב שא"ז דומה לגמרי שהרי אם שכח בסוף לומר כלל את נוסח 'בהדין' אינו מעכב וחל העירוב תבשילין משא"כ התרומה אינה חלה עד שיאמר.

העירוב מיתלא תלי וקאי

ונראה לומר בזה דעירוב תבשילין דמי לשחיטה שאף שדי בשחיטת רוב סימנים כדי שתהא השחיטה כשירה מ"מ בשחיטת כל הסימנים אי"ז נחשב שחלה השחיטה ע"י הרוב אלא ע"י הכל, וה"נ לגבי עירוב תבשילין אף שהאמירה אינה מעכבת מ"מ כשבדעתו לומר את האמירה אין העירוב חל ע"י ההנחה לבד אלא עם האמירה, והוי מילתא תלי וקאי אם לבסוף יאמר את נוסח 'בהדין' יחול העירוב עם האמירה, ואם לבסוף לא יאמר יחול העירוב ע"י ההנחה לבד, ומשום הכי שפיר נחשבת הברכה כעובר לעשייתו שהרי המצוה חלה רק לאחר האמירה, ולכך בשליחות יכול בעה"ב לברך קודם האמירה של השליח שאז חלה המצוה.

מדוע אין ברכה על הרהור בדברי תורה?

כתב השו"ע (מ"ז ס"ד) המהרהר בדברי תורה אי"צ לברך, והקשה הגר"א על דבריו (הובא בביאור"ל שם) דהרהור בדברי תורה הוא ג"כ מצוה כדכתיב "והגית בו יומם ולילה", ומדוע שלא יברכו ע"ז כשאר דברי תורה?

ונראה פשוט שאף שודאי מקיים מצוה בהכי, מ"מ כיון שברכת התורה אינה ברכת המצוות אלא זהו דין חדש 'שתורה טעונה ברכה' כביאור הגר"ת, וכדילפינן מקרא 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו', שלפני שקוראים בתורה שהיא שמותיו של הקב"ה יש דין של 'הבו גודל לאלוקינו', ולכך זה שייך דוקא בלומד בפה כלשון הפסוק 'כי שם ה' אקרא', וכדכתיב 'טוב לי תורת פיך', והיינו שחפצא של תורה הטעונה ברכה זוהי דוקא תורה הנלמדת בפה.

והגר"א שתמה על דברי השו"ע זהו משום שס"ל דברכת התורה אינה דין בפ"ע אלא היא כשאר ברכות המצוות, ולכך תמה שהרי את המצוה מקיימים אף בהרהור, ומדוע לא שייכת בו ברכת המצוות, ובמקום נוסף מצינו שנקט הגר"א כן, שכתב השו"ע (שם בסעיף י"ד) דנשים מברכות ברכות התורה, וכבר כתב הגר"ח מבריסק זצ"ל שהטעם בזה הוא משום שברכת התורה היא דין חדש שתורה טעונה ברכה ואף לימודם של הנשים תורה היא.

אלא שהגר"א בביאורו שם כתב דנשים מברכות דוקא לפי מה דקיי"ל כרמ"א שנשים מברכות גם על מצוות עשה שהזמן גרמא אף שהם פטורות בהם, ומהא שהוצרך הגר"א לטעם זה מוכח שס"ל שברכת התורה הרי היא כשאר ברכת המצוות, וכיון שנשים פטורות מת"ת צריך להגיע לשיטת הרמ"א כדי שיוכלו לברך.

ובדעת השו"ע שאין מברכים על הרהור אף שמקיימים בו מצוה יש להסתפק האם זהו משום שס"ל שברכת התורה אינה ברכת המצוות כלל אלא היא רק מדין 'תורה טעונה ברכה', וכפי שנתבאר דדין זה נתחדש דוקא לתורה שמוציא בפיו, או שיש בזה גם ברכת המצוות, ואפ"ה אין ברכה בזה, דהשו"ע קאי בזה לשיטתו כמוש"כ בב"י (הל' פסח תל"ב) שהטעם שאין מברכים על ביטול חמץ הוא משום שאין ברכה על 'דברים שבלב', ואף הרהור הוי דברים שבלב.

ויש נפק"מ בין הביאורים, דהנה כתב השו"ע (בסעיף ג') "הכותב ד"ת אע"פ שאינו קורא צריך לברך", ובמ"ב הביא ב' טעמים לחלק בין כתיבה להרהור, "א שכתובה עדיף מהרהור משום שעביד מעשה, ו"א שהוא משום שדרך הכותב להוציא תיבות מפיו בשעת הכתיבה.

ונראה ששני הטעמים במ"ב תלויים בזה, שהטעם השני סבר שברכת התורה היא משום הדין שתורה טעונה ברכה בלבד וצריך קול כיון שהברכה נתקנה דוקא על תורה שבפה וכפי שנתבאר, ולכך צריך את הטעם שבשעת הכתיבה מוציא תיבות מפיו דע"י כך שפיר יש כאן תורה שבפה.

אבל הטעם הראשון ס"ל שברכת התורה היא גם ברכת המצוות, וא"כ כל הטעם שאין ברכה על הרהור הוא משום שהברכה נתקנה על מעשים בלבד ולא על דברים שבלב, ושפיר מהני הטעם שבכתיבה עביד מעשה כדי להתחייב בברכה, ועכ"פ מבואר דלפי טעמו הראשון של המ"ב מברכים ברכות התורה על כתיבה רק משום ברכת המצוות, אבל משום הדין דתורה טעונה ברכה בעינן חפצא של תורה בפה.

ולפי"ז אמר מו"ר רבינו הגר"ד פוברסקי שליט"א נפק"מ בזה דכיון שנשים פטורות מת"ת מברכות ברכות התורה רק משום הדין של 'תורה טעונה ברכה', א"כ נמצא שאשה הכותבת ד"ת לא תברך על כך כיון שהברכה בכתיבה היא רק משום ברכת המצוות.